

ТВОРЧЕ ЖИТТЯ НМАУ ІМ. П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

Скринченко В. А.

ІСТОРИЧНІ ЕТЮДИ ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА СТЕПАНЕНКА

«Незнання минулого неодмінно приводить до нерозуміння сучасності».

(М. Блок)¹.

Не дивуйтеся... Історія – це його хобі, просто захоплення людини, яка з насолодою занурюється углиб віків української музичної культури, розкриває таємниці життя і творчості непересічних особистостей українського мистецтва – як широко знаних, так і невідомих або незаслужено забутих. Утім, Михайло Борисович Степаненко, професор і завідувач кафедри спеціального фортепіано № 1 Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, композитор і просто людина, відома у світі української музики, десятиліттями збирає унікальні свідчення про розвиток вітчизняної інструментальної музики ще за часів сивої давнини – від Київської Русі до сьогодення. Адже музична культура України минулого ще й досі є *terra incognita* для широкого загалу.

Професора не засмучують ані архівний пил, ані пожовклі сторінки старовинних фоліантів, а його сумлінна праця допомагає нам досліджувати білі плями в історії вітчизняної культури. Спираючись на факти, Михайло Борисович сміливо використовує переконливі історичні реконструкції, висуває нові творчі ідеї, пробуджуючи дослідницьку думку. Та головне, він має розвинену «архівну інтуїцію» до сенсацій, несподіваних відкриттів, причому там, де ніхто й гадки не мав, що це можливо. І як підсумок його багаторічних досліджень і невтомних пошуків – збірка історичних нарисів «Статті. Дослідження. Спогади», презентація якої відбулася 6 жовтня 2016 року у приміщенні Національної Спілки композиторів України (вулиця Пушкінська, 32). Не випадкове й місце проведення презентації: професора Михайла Степаненка двічі обирали головою Національної Спілки композиторів...

«Ми не знаємо історії України...»

Вступне слово, як завжди, обов'язкова частина будь-якої презентації. Та вже на початку професор приголомшив аудиторію досить екстравагантною заявою: «Ми не знаємо історії України й української музики, зокрема доби XIV–XV століть»².

У залі – напружена тиша, навіть передчуття чогось надзвичайного.

А далі Михайло Борисович торкнувся болючих проблем історичної пам'яті суспільства, розповів про забуті й невідомі імена і твори вітчизняної музичної культури, про жахливий геноцид її творців, який тривав протягом 1918 – початку 1950-х років, кривавих в історії нашої Батьківщини.

---

¹ Блок М. Апология истории, или Ремесло историка / пер. с фр. Е. М. Лысенко; прим. А. Я. Гуревича. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 1986. С. 28. (Памятники исторической мысли).

² Зі вступного слова Михайла Степаненка.

...Разом із дослідником занурюємось углиб віків, знайомимося з мистецтвом Київської Русі, бачимо фрески Софійського собору в Києві, на яких зображено гру органіста в супроводі духових і струнних інструментів. Михайла Степаненка, піаніста за фахом, найбільше в історії музичного мистецтва України цікавить доля клавішних музичних інструментів – органа і клавесина, клавикорда й чембало. Свідчення про них містяться в документах і архівних матеріалах, спогадах і листуванні видатних діячів української культури, зокрема гетьманів Богдана Хмельницького й Івана Самойловича, історика Миколи Маркевича і філософа Григорія Сковороди, у щоденнику генерального підскарб'я Якова Марковича.

У царських палатах Санкт-Петербурга українські музиканти – лірники й лютністи, бандуристи і співаки – тішать слух примхливої імператриці Єлизавети Петрівни. Там розпочинав свою вокальну і придворну кар'єру Олексій Розумовський, красень з українського села Лемеші, який став коханцем, а згодом – чоловіком імператриці Єлизавети.

Інша оповідь – про Тимофія Білоградського, видатного бандуриста і лютніста, який працював у Дрездені при дворі курфюрста саксонського і короля польського Августа III, був у дружніх стосунках з Й. С. Бахом.

Творчість геніального скрипаля Івана Хандошкіна – також відкриття дослідника.

Золотими літерами вписане ім'я Максима Березовського в історію вітчизняної музичної культури. Лише 32 роки довелося йому прожити, але він став першим українським композитором – автором опери «Демофонт», про що й свідчить російський учений німецького походження учений Якоб Штелін у своїй праці «Відомості про музику в Росії»¹. Нещодавно з'ясувалося, що композитору належить і перший в історії вітчизняної музики інструментальний твір великої форми – Соната для скрипки й чембало *до мажор*. Проте відшукати рукописну її копію вдалося лише в Парижі, у Музичному департаменті Національної бібліотеки. За версією М. Степаненка, композитор створив її під час перебування в Італії, де навчався у падре Мартіні.

Зворушливі рядки присвячені і Всеволоду Топіліну видатному піаністу й педагогу, асистенту Генріха Нейгауза. У 1960-і роки В. Топілін очолював кафедру спеціального фортепіано № 1 Київської консерваторії. Його виконавська й педагогічна діяльність посідає особливе місце в історії української музичної культури ХХ століття. В. Топілін завжди вважав себе однодумцем і учнем великого Генріха (як називали Нейгауза), реалізуючи в щоденній праці його творчі принципи.

У творчому доробку М. Степаненка багато відкриттів у царині музичної культури, про що читач може дізнатися з книги. На жаль, видана накладом у 200 примірників, вона відразу стала бібліографічною рідкістю...

Слово й музика срібного віку

Найчастіше у своїх поезіях Анна Ахматова згадує Санкт-Петербург і Царське село. Проте не оминула «царськосільська муза» й місто над Дніпром. Така вже доля поета – пройти всіма шляхами, щоб віднайти свою поетичну стежку. Аура давнього Києва мала надзвичайний вплив на становлення творчої особистості поетеси Срібного віку. Напевно, у Києві сформувався ліричний дар нашої вітчизняної Сапфо, як на-

---

¹ Staehlin J. von. Nachrichten von der Musik in Rußland // Johann Joseph Haigold's Beylagen zum Neuveränderten Rußland. Th. 2. Riga; Leipzig: Johann Friedrich Hartnoch, 1770. У перекладі російською у книзі: Штелин Я. Музыка и балет в России XVIII века / пер. и вступит. ст. Б. И. Загурского. Ленинград: Музгиз, 1935.

живали її численні шанувальники. Тут закладався ґрунт її поетичної творчості – «Київський зошит», який став основою збірки поезій «Вечер».

Про це й розповів Михайло Степаненко своїм читачам, торкнувшись українського коріння видатної поетеси, родоводу славетної Анни, на початку життя Горенко, предки якої походили з українського козацтва. Псевдонім Ахматова з'явився пізніше із родинних легенд, які тішили її самолюбство.

Звідки й коли забриніло в душі дівчини це поетичне джерело? Адже предки її не мали нічого спільного з поезією... З розповіді М. Степаненка дізнаємося, що біля витоків роду Горенків був кріпак Андрій Горенко, який здобув свою свободу ціною 25-річної солдатчини, під час якої отримав царські винагороди – срібні георгіївські медалі за участь у Бородінській битві і взятті Парижа. Офіцерський чин надав Андрію Горенку особисте дворянство і жадану свободу. Згодом його син Антон за оборону Севастополя отримав чин полковника і спадкове дворянство. Надалі нащадки Андрія Горенка жили біля моря. В Одесі народилася й Анна, у родині морського офіцера...

Що надихнуло гімназистку Києво-Фундуклеївської гімназії стати поетесою? Мабуть, затишна аура давнього міста з його старовинними храмами – Святою Софією і Михайлівським Золотоверхим Собором, про які вона тепло згадувала все життя. Чи мистецький салон Олександри Екстер, культурний осередок київської інтелігенції, у якому формувалися інтелектуальні запити юної гімназистки?

Саме в Києві повинчалися «студент Санкт-Петербурзького університета Николай Степанович Гумилев <...> с потомственной дворянкой Анной Андреевной Горенко»¹ 25 квітня 1910 року (за старим стилем) у Миколаївській церкві Микільської слобідки (міського передмістя). Цій події передувала романтична історія кохання видатних поетів Срібного віку, яка розпочалася у Царському Селі, де гімназист Микола Гумільов зустрів свою «царськосільську музу» Анну.

За ліричне обдарування, лірику кохання Анну Ахматову порівнювали з давньогрецькою поетесою Сапфо. Кохання стало для неї головною духовно-естетичною цінністю, своєрідною мірою всіх її життєвих спрямувань. Її рання поезія відзначається особливою камерністю. Літературна критика того часу підкреслювала новелістичний психологізм творів Анни Ахматової, надзвичайний вплив на її поетику Олександра Блока й Інокентія Анненського, якого поетеса згодом визнала своїм вчителем.

Поетична творчість нашої вітчизняної Сапфо надихнула і композитора Михайла Степаненка створити цикл ретро-романсів під назвою «Памяти серебряного века» (у концертному виконанні – «Песни серебряного века»), у яких утілено найкращі риси класичного романсу, позначеного естетикою поезії Срібного віку. Серед них такі поетичні шедеври, як «Звенела музыка в саду», «Я не любви твоей прошу», «Двадцать первое, ночь понедельник», «Я к розам хочу [Летний сад]» тощо. Ці вокальні мініатюри блискуче виконує Людмила Войнаровська (сопрано), заслужена артистка України. Її чарівно-ніжний голос надзвичайно зворушує душу меломана, занурює його в поетичний світ романсу, у вишукану гармонію співзвуч, тембрових переливів і кришталевого звукового розсипу.

Отже, усе розпочиналося в Києві. Свідчить про це й «Київський зошит» поетеси, до якого увійшло більше 200 її творів. Серед них – «Читая Гамлета», «Сжала руки под тёмной вуалью...», які увійшли до найпершої поетичної збірки «Вечер».

¹ Бронгулеев В. В. Посредине странствия земного: Документальная повесть о жизни и творчестве Николая Гумилева: годы 1886–1913. Москва: Мысль, 1995. С. 163.

Проблеми болючі й актуальні.

Проте не наважився Михайло Степаненко під бурхливі оплески сказати своїм шанувальникам про ставлення держави до культури. Але розповів про це у збірці своїх історичних нарисів, звертаючи увагу на вирішальну роль музичної культури в житті суспільства, на її спроможність згуртовувати людей, виховувати почуття патріотизму й любові до рідної Батьківщини.

Головною проблемою, яка непокоїть митця, є небезпечна тенденція відсторонення держави від культури. Це стосується фінансування, коли діячі культури щоразу змушені йти до чиновників з простягнутою рукою і благати, щоб вони виконали закон про бюджет. (Про зайві кошти не йдеться). Державу аж ніяк не хвилює, що талановита молодь тікає на Захід, а це може призвести до культурної деградації, навіть економічної катастрофи, коли наша держава скотиться набагато нижче, аніж сьогодні. Якщо найталановитіша молодь виїде, з ким залишиться Україна?

«А навіщо тоді існує держава?» – запитує професор.

Як людина і патріот, який щиро вболіває за долю країни, він звертається до суспільства із застереженням: «Знищити культуру – означає знищити Україну!»

От якби про це пам'ятала влада...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка / пер. с фр. Е. М. Лысенко; прим. А. Я. Гуревича. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 1986. 236 с. (Памятники исторической мысли).
2. Бронгулеев В. В. Посредине странствия земного. Документальная повесть о жизни и творчестве Николая Гумилева: Годы 1886–1913. Москва: Мысль, 1995. 351 с.
3. Степаненко М. Б. Статті. Дослідження. Спогади. Київ: Гроно, 2016.

Михайло Степаненко

СТАТТІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
СПОГАДИ

Михайло Степаненко. Статті. Дослідження. Спогади (Київ, 2016)

Михайло Степаненко. 2005 рік

Педагоги кафедри спеціального фортепіано № 1 Київської консерваторії. 1968 р.
Сидять: Д. Юделевич, Б. Милич, Л. Вайнтрауб, А. Янкелевич, В. Топілін (завідувач кафедри),
О. Снегір'ов, Г. Курковський. *Стоять:* О. Вітовський, О. Вериківська, С. Скринченко, Н. Вітте,
І. Рябов, А. Рощина, С. Зандрок, Б. Архімович